

XALQ SEVGİSİNİN TƏRƏNNÜMÜ

Bəxtiyar Vahabzadənin "Mərsiyə-Rekviyem" əsərində akademik Zərifə Əliyevaya ümumxalq məhəbbətinin bədii fəlsəfi təəcəssümü

Pərixanım (Soltanqızı)

HÜSEYNOVA,

f.ü.fəlsəfə doktoru, dosent
perxanim@mail.ru

Elmi ədəbiyyatdan məlumdur ki, mərsiyə ağı formasında olan lirik janrdır. Müxtəlif şeir növlərində (qəzəl, qəsidə, mükəmməl, mosnovi və s.) yazılır. Onun məzmunu ölümdən yaranan hüzn, kədər, üzünü, inilti, göz yaşları, ayrılığın yaratdığı ağ, nalə, fəryad oldu yaşıantlar təşkil edir. Mərsiyələr həm də ölənin şəxsi keyfiyyətlərini, onun taniyanların mərhuma münasibətini əks etdirir. Klassik ədəbiyyatdan üzübəri bu tipli şeir növləri ayrı-ayrı tanınan hörmətli şəxslər, sənətkarlar, şəxsiyyətlər, qəhrəmanlar haqqında və məşhurlar tərəfindən övlad itkisi ilə bağlı yazılır. Ədəbiyyat tarixində dinlə bağlı, Kərbəla müsibəti və ayrı-ayrı din nümayəndələri haqqında mərsiyələr də mövcuddur. Ölmez M.Ə.Səbirin də dinlə bağlı yazdığı mərsiyələr də var. Sanki, klassik ədəbiyyat da bu növdə şeir yazmaq bir ənənəyə çevrilməmişdir. Ə.Xəqaninin, M.Gəncəvinin, M.V.İvadininin, X.Natəvanın, S.Ə.Şirvaninin və bir çox şairlərin yazdığı mərsiyələr məşhurdur. Görünür bu şeir növü nə qədər qədim, kədərli, hüznü olsa da klassiklər tərəfindən sevilirdi. Və hətta, Nizami Xəqaninin ona mərsiyə yazmasını istəmişdir. Xəqaniyə ithaf etdiyi lakini, hələ tam şəkildə biza gəlib çalmayan mərsiyəsində bu arzusunun da ifadə etmişdir.

Hey dəyərdim ki, mənə mərsiyə Xəqani yazar
Heif, Xəqaniyə mən mərsiyə yazdım axır.

Niyə möhz Xəqani? Görünür Xəqaninin həyat yoldaşına, övladlarına yazdığı mərsiyələr Nizami Gəncəvi tərəfindən ağır da olsa çox bəyənilməmişdir. Və bu misralar göstərir ki, aralarındakı yaş fərqi nə baxmayaraq Nizami Xəqanidən övvəl öz ölmünü arzu etmişdir. Şübhəsiz ki, bu istək şairin Xəqaniyə olan sonsuz sevgisindən yaranmışdır. Mərsiyə janrı bütün zamanlarda sadə xalq küllövləri tərəfindən sevilmişdir. İndi də belədir. Məşhurlarımız, görüklərimize və əşitdiklərimizə əsasən dəyə bilirik ki, ölüm yatağında olan elə şəxslər var ki, öz yaxınlarını ona mərsiyə deməsinə, bu üslubda oxşaması, lay-lay çalmasına (bacara biləndən) istəyir. Bəzən nə qədər ağır da olsa bu istək qəbul edilir. Ölümə yaxın olan verilən dəyərlə yanaşı bir ömür boyu yaşıantları səhifə-səhifə gözü önündən keçir. Bəzən eləsi də olur ki, bunu vəziyyət şəkildə yaxınımın boynuna bir yük kimi qoyur. Bu daha çox dərddi insanlar tərəfindən istənilir. Əsasən də nənə və analarımız diləyir olur. Bu da şübhəsiz ki, mərsiyə şeir növünün ağı formasında olması və xalq ruhu üstündə köklənməsi ilə bağlıdır. Mərsiyələrə Müsibətəmə də deyilir. Mərsiyə məzmunlu müsibətəmədə qəhrəmanın faciəli şəkildə ölümü və xəyanətə nəticəsində öldürülməsi bir elin, obanın, başına gələn müsibəti hədəsi kimi təsvir olunur. Müsibətəmələr həmçinin məşhurların ocağı ölmü və övlad itkisi

ilə də bağlı yazılır. Övlad itkisi valideynin müsibəti kimi verilir. Məsələn, Xəqaninin oğluna və qızına, Vidadının oğlu Əyyubbəğanın, Natəvanın oğlu Mir Abbasa ithaf etdiyi mərsiyələr bu gün də məşhurdur. Qəhrəmanlara, tanınmışlara həsr olunan mərsiyələr də onların xalqına, vətəninə gərəkliliyi övlad olması, mərdliyi, mübarizliyi, şücaəti ona olan ümumxalq məhəbbəti və s. keyfiyyətləri tərənnüm edilir. Bu tipli mərsiyələr, "Bir insanın, hakimin şəxsi faciəsi müstəvisindən daha geniş arenaya, daha doğrusu bir xalqın müsibət və faciələri müstəvisinə keçirilir" (2.səh.708). Məsələn: Dəvdəkin Sərkərdə Cavanşirin, M.V.Vidadının 1780-ci ildə Şəki hakimi Məhəmməd Hüseyn xan Müştəqın xəyanətə nəticəsində öldürülməsi, ("Bax") gürcü çarı II İraklinin ölümlə Levannın ölümü ilə bağlı yazdığı ("Bu gün" mərsiyə bir şəxsin faciəsindən ümumxalq müsibətinə keçmiş, ictimai qəmə, kədərə, hüznə çevrilmişdir. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının nəhəng simalarından olan Bəxtiyar Vahabzadə də klassik poeziyanın mərsiyə janrına müraicət etmişdir. O orijinal həcmə poemaya yaxın "Mərsiyə-Rekviyem" (17-18 aprel 1985 Moskva) yazmışdır. Rekviyem -latın mənşəli fransız sözdür. Mənası yaş mərasimlərində oxunan dua, qəmlə, kədərli musiqidir. (3. Səh.594) Şair "Mərsiyə-Rekviyem"i məşhur olfotoloq, akademik Zərifə xanım Əliyevanın xatirəsinə ithaf etmişdir. Zərifə xanım Əliyeva 1985-ci ildə aprel ayının 15 -də Moskva şəhərində vəfat etmişdir. Bəxtiyar Vahabzadə də Heydər Əliyevin bu ağır itkisindən onun yanındadır. O vaxt Heydər Əliyev Moskva-da keçmiş SSRİ miqyasında məsul vəzifədə çalışırdı. Artıq o dövrdə Heydər Əliyev və onun xalqına qarşı düşmən münasibətini özünü açıq-aydın ifadə edirdi və o, bu mübarizədə tek idi. Ona arxa, dayaq, mənəvi dəstək olan yeganə insan isə ömür - gün yoldaşı, yaxın dostu Zərifə xanım idi. Ona görə də bu itki Heydər Əliyev üçün dəğərli, da iki qat ağır olmuşdur. O həm dostunu, həm də həyat yoldaşını itirmişdir. Belə bir gündə şair Heydər Əliyevin dərdinə, kədərinə şorik olmuşdur. Bəxtiyar Vahabzadənin tədqiqatçı prof. R.Qafarlı yazsa: "Həmin hüznünlü vaxtlarda doğ, ağsaqqal, təsəllisənə ehtiyac duyduğunuz anlarda sevilməli şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə də sarımsıq halda yanında dayanmışdır. Təzliklə duyğuları "Mərsiyə-Rekviyem" adlı əsərdə göz yaşları ilə süzülüb gələn misralara çevrildi. Bu şeir ilk dəfə Heydər Əliyevin sağlığında Zərifə xanımına həsr olunmuş albomda işıq gördü. Biz də bu nümunə ilə tanış idik. Düşündük ki vallah kütləvi oxucudan uzaqda saxlamaq heç də insafdan deyil. Bəxtiyar müəllimindən xahiş etdik və razılığını aldıq. Zərifə xanımın, bu dərəcəyə gətirən və "Pravda" seqorlənən də, könlü dünyasından gələn duyğuları təəcəssümü oldardı" (4). Bir itki sonra əsərlə Ramazan Qafarlinin tərtib etdiyi və redaktoru olduğu B. Vahabzadənin əsərlərindən o cildiddə, doqquzuncu cildinə daxil edilmiş (1.səh 33). Prof. R.Qafarlinin həmin anlarla bağlı bizi söylədiyi Bəxtiyar Vahabzadənin xatirəsini olduğu kimi əsərimizə daxil etməyi məqsəduyğun hesab edirik "Mən SSRİ Ali Sovetinin deputatı kimi Moskvanın "Rusiya" mehmanxanasında qaldım. Səhər təzədən deputatlara mərkəzi qəzetlər gətirilib qapının arısından qaldığımız otağa yönəldirdi. Həmin vaxt "İzvestiya" və "Pravda" qəzetlərinə baxarkən gözümlə bir nekroloqə qətdim. Akademik Zərifə xanım Əliyevanın dünyasını dəyişmişdi. Sarılsdım. Bu zaman telefon zəng çaldı. Dəstəyi qaldırdım xətdə SSRİ Nazirlər kabineti sədrinin birinci müavini, Sov.KPKM-nin siyasi bürosunun üzvü Heydər Əliyev idi. O, kövrək səslə soruşdu: "Xəbərini var?!" Dedim: "İndicə qəzetlərdən oxudum. Başınız sağ olsun". Həmişə tribunallardan gürültülü səslə məruzələr səyləyən böyük siyasətçinin səsinə birinci dəfə idi ki, hüznü və həlimlik hiss edirdim. "Səndən bir xahişim var: - Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Şeyxülislamı Allahşükür Paşazadə ilə əlaqə saxla. Ona söylə ki, təcili Moskvaya uçuşun. Hər ikiniz Novo Dəviçə dəfn mə-

rasimino gəlin. Orada sizinlə əlaqə yaradaçağam". Dəfn mərasiminə qədər keçirdiyim hissləri, düşüncələrimi "Mərsiyə-Rekviyem"ə köçürtdüm. Allahşükür Paşazadəyə əlaqə yaratdım. Kədərli xəbəri və Heydər Əliyevin tapşırığını ona söylədim. Özüm isə dəfn mərasiminə gəldim. Dəfn mərasimində Heydər Əliyevin göndərdiyi şəxs mənə yaxınlaşdı soruşdu:

-Allahşükür Paşazadə gəldimi?

-Dədim bəli.

-Hər ikiniz dəfn mərasimində iştirak edin. Hamı dağılışandan sonra Allahşükür Paşazadə Zərifə xanımı müsəlman adət-ənənəsi ilə torpağa tapşırırsın. Sonra da yaş mərasimino gəlin. Dəfnəndən sonra yaş mərasimino gəldik və orada da Zərifə xanımın xatirəsinə ithaf etdiyim "Mərsiyə-Rekviyem"i Heydər Əliyevə oxudum. O, dərdinə baxmayaraq diqqətlə dinlədi. Heç bir şey demədi. Düşündüm ki, yoxun əsərinin böyünmədi. Narahət oldum. Lakin, düşündüyümün əksi oldu. Bir müddət keçəndən sonra Heydər Əliyev mənə yanına çağırıdı və dedi: "O vaxt sən mənə bir əsər yazmışdın hanı o ? " Mən Heydər Əliyevə "Onu sizə yox, Zərifə xanımına ithaf etmişdim" - dedim. O çox kədərli halda "Nə dəli var" - dedi. Heydər Əliyev Zərifə xanımın xatirəsinə ithaf olunan albom hazırladığını bildirdi, həmin albomu mənə göstərdi. "İstəyirəm ki, o əsər də bu albomda olsun" - dedi. Özümü qnadım. Gör, mən nə fikirləşmişdim. Bu böyük insan əziz bir dostunun itkisindən üzünü, kədər, qəm-qüssə içərisində olduğu vəziyyətdə ehsari yadında saxlamış, hətta misralarını da əzəz bilirdi. Heydər Əliyevdən izn alıb əsərin əlyazmasını 1 nüsxə surətini çixarib özümə götürdüm, əlyazmanı isə böyük şəxsiyyətə təqdim etdim. Nə qədər kədərli olsa da sevimdim ki, bəlkə Heydər Əliyevə bu bir təsəlli olar". "Mərsiyə-Rekviyem" həm də Heydər Əliyevin bu itkidən keçirdiyi hüznün, sarınsının, "sensiz səninlənin" fəlsəfi-bədii təəcəssümü idi fikrimizdə. Heydər Əliyev əsərdə özünü də matəm içərisində portretini görüb şairə bir qədər də buna görə "mənə yazdığın şeir" demişdir. Heydər və Zərifə Əliyevlərin övladı, atasının layiqli davamçısı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ata-anasının və şairin xatirəsinə qız tutaraq Bəxtiyar Vahabzadənin 90 illik yubileyinin keçirilməsi ilə bağlı məlum sorancam imzalandı. Bu sorancama əsasən şairin ümumrespublika səviyyəsində tonentoni yubiley mərasimləri keçirilir. Heydər və Zərifə xanım Əliyevlərin birgə böyüdü, təربيye etdikləri, atasının yolunu layiqli davamçısı olan İlham Əliyev xalqın valideynlərinə olan sevgisini hər zaman diqqətlə saxlayır.Yuxarıda söylədiyimiz bunun bariz bir nümunəsidir. Bəxtiyar Vahabzadə: "Mərsiyə-Rekviyem"-də Zərifə Əliyevanın yüksək insanı keyfiyyətlərini misralarına köçürür. Əsərdə Zərifə xanım Heydər Əliyev kimi siyasi dövlət xadiminin həyat yoldaşı olmaqla bərabər, onun siyasi dostu, arxası, dayağı kimi təsvir etmişdir. Şair bəlo bir ömür-gün yoldaşının itkisindən Heydər Əliyev keçirdiyi bizi, sarınsını əks etdirmişdir:

O, qıymazdı sənin göz yaşlarına,
Qıymazdı o solğun baxışlarına.
Qıymazdı, başını oyaşın bu gün.
Qıymazdı sənəndə ağlasın tük.
Qıymazdı ruhu pıncı icmiməməkçün
Onun dərdinə də dözənsən gərək.

(1.səh 38)

Şair bu misralarda Heydər Əliyevin qəmi, kədərini təsvir etməklə yanaşı Zərifə xanımın bir qadın kimi ərinə olan sevgisini, qayğısını, diqqətini də qələmə almışdır. Bəxtiyar yaxın dostuna təsəlli verir, bu itkidən sarımsamaqla, xalqının onu həmişə vüqarlı gördüyünü, ona arxalandığını, sevgisini, bağlılığını, dərdinə, kədərinə şorik olduğunu öngötürür. Şair yaxın dostunu səbirli, təmənənli olmağa səsləyir:

Bu vüqar önündə biz də baş əydik.
Kaş sənə bu halda biz gərməyeydik.
Əgər, sən əylənsən, sənmiş bil bizi.
Əvvəlki vüqarla yaşa, yaşat sən,
Sənənlə fəxr edən əllərimizi!

(1.səh 40)

Əsərdə Zərifə xanımın müqəddəs, güclü qadın olmasından da söhbət açılır. Şair onun aslan yanında duran dişi aslan portretini yaratmışdır: "Aslan tək yaşadın aslan yanında, Mərdliyin səbəbi mərdəndən sorulmaz, Aslan da aslan arxalananda, Aslanın erkoyi dişisi olmaz" (səh.39). Bəxtiyar Vahabzadə Heydər Zərifə cütünü, onların bağlılığını və, məhraban ər-əvəd münasibətlərini, eşqlərini də qəbarmışdır. Sanki Tanrı onları bir-birləri üçün yaratmışdır. Əsərdə onlar ər-əvəd kimi bir-birləri tamamlayan obraz kimi də təəcəssümlənmişdir. Şair hər ikisinin bir-birinə olan sevgisini poetik misralara köçürmüşdür. Tərəzinin gözündə hər iki tərəfin münasibəti eyniləyir. Zərifə xanımın bir qadın kimi ərinə göstərdiyi novazışı də öz əksini tapmışdır. O, yüksək təbəqənin nümayəndəsi olsa da, sadə, ağıl qayğıları çəkin bir xanım olmuşdur. Şair bunu poetik boyalarla təsvir etmişdir.

İşdən qatı qara evə dönəndə,
Dünya gözəlirəm tə göründə,
Könlü sirdaşın bir çox baxış.
Bir xüs təbəssümü sənə can verər,
Dünyanı gözəmləndir gözəlləşdir.
Əşitdim, bələymiş könlü sirdaşın.

(səh.37)

Zərifə xanım da heç vaxt Heydər Əliyevsiz yaşaya bilməzdi. Onun xoşluğu Heydər Əliyevə nə qədər dərd gətirirdi, heç qədər də bu dərd onun payına düşürdü. Aşağıda göstərdiyimiz misralar fikrimizi bir daha təsdiqləyir:

Sən sevdinləndən o, istərdi ki,
Sən yola salasan dünyadan onu ...
(Yenə orada)
• Bəli bu bir heqiqət idi ki, Zərifə xanım əri üçün canından da keçərdi. Şair bu gərəkliliyi də unutmamışdır.
Bu ağır dərd də bəlişmək üçün,
Yenə Zərifəni axtarırdı gözün,

(səh 38)

Bu misralarda şair "Sensiz Sənənlə"ni yazdı. Bu həm Heydər Zərifə xanımın münasibətini təsvir olunur. Bu təsvirlərdə öz qadınları ərlərinə vəfalı, sədaqətli, onlara arxa -dayaqları, ərlərinin yolunda həyatlarını keçirir. Duxa Qoca oğlu Dəli Dəmirli boyunda xatunu Dəli Dəmirli atə -anasından etibarlıdır. Dəli Dəmirli canını almağa gələn Əzrayılın aman diləyir. Bəli ondan təqdirə Əzrayıl Allahın buyruğı ilə ondan canını yərinə can istəyir. Dəli Dəmirli öncə atasının yanına gəlmiş vəziyyəti söyləyir. Atası: "Dünya sirin, can əziz, canımı qıya bilmə, həllü bilgil! Məndən əziz, məndən söylüləndir, oğul anam var" Pərişan olan Dəli Dəmirli atasının yanına gəlib "Babamdan can dilədim, amma vermədi. Səndən can diləmə, ana, canm mənə verəmənsən, Yoxsa, "oğul, Dəli - Dəmirli" deyü -ağlarmasın? Acı tırnaq ağ yüzünə çalmırsan?"

Qarğı kibi qara saçın yalvarırsan ana? - dedi.
Ana da canını, övladına qıymır: "Dünya sirin can əziz! Canımı qıya bilmə həllü bilgil!" (5.səh 82). Ata, atasından gözləmədiyi cavabı alıb Dəli Dəmirli müttəssir halda "Həsrotim vardır bulayayım". "Yad qızı halah var" - deyib əzrayıldan xatunu ilə hallaşmaq üçün izn istəyir.

(Yenə 4)

"Kitabi-Dədə Qorqud" da ailə, ər-əvəd münasibətini təsvir olunur. Bu təsvirlərdə öz qadınları ərlərinə vəfalı, sədaqətli, onlara arxa -dayaqları, ərlərinin yolunda həyatlarını keçirir. Duxa Qoca oğlu Dəli Dəmirli boyunda xatunu Dəli Dəmirli atə -anasından etibarlıdır. Dəli Dəmirli canını almağa gələn Əzrayılın aman diləyir. Bəli ondan təqdirə Əzrayıl Allahın buyruğı ilə ondan canını yərinə can istəyir. Dəli Dəmirli öncə atasının yanına gəlmiş vəziyyəti söyləyir. Atası: "Dünya sirin, can əziz, canımı qıya bilmə, həllü bilgil! Məndən əziz, məndən söylüləndir, oğul anam var" Pərişan olan Dəli Dəmirli atasının yanına gəlib "Babamdan can dilədim, amma vermədi. Səndən can diləmə, ana, canm mənə verəmənsən, Yoxsa, "oğul, Dəli - Dəmirli" deyü -ağlarmasın? Acı tırnaq ağ yüzünə çalmırsan?"

(Davamı 4-cü səhifədə)

XALQ SEVGİSİNİN TƏRƏNNÜMÜ

**Bəxtiyar Vahabzadənin "Mərsiyə-Rekviyem"
əsərində akademik Zərifə Əliyevaya
ümumxalq məhəbbətinin bədi fəlsəfi təəcəssümü**

(Əvvəli 3-cü səhifədə)

Olanları arvadına danışır. Doğma ata-anası ona canını qiymaqları halda yad qızı- arvadı heç tərəddüt etmədən canını ona qurban verməyə hazır idi. "Sənin ol nə müxənnət anan, baban. Bir canda nə var ki, sana qiymamışlar? Ərş tanıq olsun, kürsü tanıq olsun. Yer tanıq olsun, kök tanıq olsun, Qadır tənri tanıq olsun, mənim canım sənin canına qurban olsun!". Halbuki, Dəli Dömrül yad qızından can diləməyə yox, halallaşmış, oğlanları, xatunu başsız qalmasın, könlü kimi tutarsa ona da ərə getməyi vəsiyyət etməyə gəlmişdir. Xatun ərinin bu istəyinə qəzəbləndi... "Səndən sonra bir yigidi sevib varsam, bilə yatsam ala yılan olub məni soqsun!". (5. səh.83) Öz ilqarını, sədaqətini sübut etdi.

"Kitabi-Dədə Qorqud" Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq eposu olmaqla yanaşı onun mənavi-əxlaqi dəyərlərini əks etdirən abidəsidir. Burada ilk növbədə qadının ərin yolunda fədakarlığı təsvir olunur. Bəxtiyar da Kitabdan süzülən bu motivi bir ənənə kimi əsərinə bədi transfer edir. Ailə məsələlərində qadının üstünlüyünü, gücünü əsas varlıq olduğunu önə gətirir.

"Əgər arxadırsa qadının sənə, Meydan oxuyarsan min-min düşməne

Qadının düşmənsə əynin açılmaz.
Min dost köməyindən bir xeyir olmaz.
(1.səh.37)

Niyə, məhz qadın?! Çünki, qadına bu gücü, bu üstünlüyü tanrı bağışlamışdır. Qadın anadır, tərbiyə edəndir, dünyaya övlad gətirəndir, nəsil artırandır! Vətən - Ana vətəndir! Torpaq Ana torpaqdır. Qadın müqəddəsdir! Təlqin edilir. Kitab da, ondan qaynaqlanan Bəxtiyarın poetik misraları da, bunu bədi ifadə edir.

"Mərsiyə-Rekviyem" də şairin ölümün haqq, bir alın yazısı olması, ondan qaçmağın mümkün olmadığını, insanın öz ölməzlüyünə inanaraq yaşaması ilə bağlı fəlsəfi düşüncələri də mənəviyyədir. Ölüm! O gələndə heç kimə xəbər vermir. Qapını döyür. Seçdiyini sakit, səssiz qocaya, uşağa, gəncə baxmadan pəncəsinə alıb aparır. Ölümün saati, vaxtı, vədəsi də olmur. Pisə, yaxşıya, gərəkiyə, gərəksizə baxmır. Bəzən o elə insanı aparır ki, ətrafını yandırır yaxır. Niyə? Çünki o lazımlıdır, xalqı üçün gərəklidir. El arasında belə bir deyim var "gedən kisədən getdi" kimin kisəsindən?! Zərifə xanım xalqının kisəsindən getdi. O, gərəklidir. Onu aparmağa ölüm haqsızlıq etdi. El üçün, xalqı üçün yanını aparadı. O, böyük bir xalqın arxasında duran böyük bir şəxsiyyətin arxası idi. Belə bir insanın ölümü xalqı üçün ürəyi döyünən şairi də yandırır yaxır. Bəxtiyar lirik ricasına çıxır.

"Gəlmişəm!" -

Səsləndi ölüm bir anda,

Gözəl bir insana necə qıydı o ?

Sən bir ağrıya bax!

Böyük bir xalqa

Arxa olan kəsin arxasıydı o.

(1.səh 35)

Bu son iki poetik ifadə də şairin Zərifə xanımın ər arxasında

dayanan qadının - Azərbaycan Türk qızının böyüklüyünü, əzəmətini, vüqarını, ləyaqətini, idrakını, təfəkkürünü nəqş etmişdir. Məhz belə bir qadın Heydər Əliyev kimi bir kişinin - bütöv bir şəxsiyyətin həyat yoldaşı ola bilərdi. Ona görə də, o zaman Heydər Əliyev qaragüruha qarşı mübarizəsində tək deyildir. Arxasında bütöv bir orduya bərabər qadını vardır. Bu inkarolunmaz bir reallıq idi. Şair Azərbaycan qadınına, Zərifə xanımın simasında ərinə dost, dayaq olmasını nəsihət etmişdir. Hər kişinin arxasında güclü bir qadın, hər qadının arxasında güclü bir kişi olarsa belə cütlükdən qurulan ailə möhkəm olar, əks halda o ailənin sütunu laxlayar. Hər zaman yığıla bilər. Şairin misralarından süzülüb gələn bu öyüd, nəsihət motivləri görkəmli yazıçı Süleyman Rəhimovun "Mehman" povestində qoyulan problemi yada salır. Züleyxanın ərinə dayaq olmaması, ona xəyanəti Mehmanın faciəsinə səbəb olmamışdır mı?

Bəxtiyar Vahabzadə həm də Heydər Əliyevlə Zərifə xanımın "Şəbi-hicran"ını yazmışdır. Bir kağıza (nigaha) ömürlük imza atan, eşqlə birləşmiş əllərin ölümün zoru ilə bir-birindən qopmasını poetik əks etdirmişdir. Bu ah-nalə, fəryad dolu bir əbədi ayrılıq idi ki, dəfn mərasimində sanki, şair Heydər Əliyevlə Zərifə xanımın ruhunu oxudu, ifalarında bir-birlərinə olan sevgi nəğmələrini dinlədi və əsərinə köçürtdü. "Mərsiyə-Rekviyem" milli əxlaqi dəyərlərin aşılması baxımından da çox dəyərlidir. Gənc ailələrə, ər-arvad münasibətlərinin qurulması da məktəbdir. Örnəkdir. "Mərsiyə-Rekviyem" müasir Azərbaycan poeziyasında mərsiyə janrının ən gözəl poetik nümunəsidir. Müasir Azərbaycan poeziyasında "Mərsiyə-Rekviyem"i ilk yazan Bəxtiyar Vahabzadə oldu. Əsər həm lirik- fəlsəfi üslubda, həm də güclü drammatizmle işlənmişdir. Nəğmə janrında olan müsibətnamədir.

"Mərsiyə-Rekviyem"dəki obrazlar tarixi şəxsiyyətlərdir. Təsvir olunanlar, qəmli hisslər, hüznü duyğular, yaşanmış tarixi gerçəklikdir. Buna görə də əsər müasir Azərbaycan poeziyasının çox dəyərlili tarixi, sənət nümunəsidir. Onu lirik-epik tarixi mənzumədə adlandırmaq olar.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Bəxtiyar Vahabzadə əsərlər XII cilddə, IX cild. Bakı. "Elm" -2009

2. (Yaqub Bababəyev) Azərbaycan Ədəbiyyatı tarixi (XIII - XVIII əsrlər)

Bakı. "Elm və Təhsil" -2011

3. Yeni Fransızca - Azərbaycanca lügət II cild Bakı "Kövsər" nəşriyyatı. 2011

4. "Qafqaz" jurnalı. Bakı 003 (12) 2008

5. "Kitabi - Dədə Qorqud". Bakı "Yazıçı " -1988

6. Himalay Ənvəroğlu Azərbaycan şeirinin poetikası Bakı - Nurlan 2008.